

Alternativne krivične sankcije u Krivičnom zakoniku Crne Gore**

Alternativne krivične sankcije predstavljaju odstupanje od tradicionalnog sistema kažnjavanja gde kazna zatvora zauzima centralno mesto, a njihova prednost bi bila svakako u znatno humanijem i manje represivnom tretmanu osuđenih lica. Sam pojam alternativne krivične sankcije za potrebe ovog rada treba shvatiti u užem smislu: taj pojam se odnosi samo na one supstitute kazni zatvora koji su u obliku krivičnih sankcija predviđeni krivičnim zakonodavstvom. Stoga su predmet ovog rada alternativne krivične sankcije prema Krivičnom zakoniku Crne Gore — kazna zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje, rad u javnom interesu i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, ali ne samo njihova normativna rešenja, već i način njihovog izvršenja. Cilj rada jeste da se pruži jedna sveobuhvatna analiza položaja vanzavodskih sankcija u sistemu krivičnih sankcija Crne Gore, sa preporukama za njihovo unapređenje u skladu sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Osvrćući se na važnost alternativnih sankcija i razvoj probacionih službi za njihovu primenu, u radu se naglašava njihova ključna uloga za postojanje efikasnog sistema krivičnih sankcija svake zemlje, prvenstveno imajući u vidu ciljeve specijalne prevencije, odnosno veću mogućnost individualizacije sankcije i njeno bolje prilagođavanje učiniocu krivičnog dela i okolnostima pod kojima je delo izvršeno, u poređenju sa tradicionalnom kaznom zatvora.

Ključne reči: krivične sankcije, alternative kazni zatvora, vanzavodske sankcije, probacija, Krivični zakonik Crne Gore

Uvod

Kazna zatvora, kao centralni element u okviru strukture krivičnih sankcija, neizostavno zauzima primat u konceptualizaciji savremenog krivičnog prava. Formiranje moderne države, uz paralelnu institucionalnu sposobnost za efektivno izricanje i implementaciju kazni lišenja slobode, cementiralo je ovu vrstu kazne kao dominantnu.¹ Međutim, akademski diskurs poslednjih decenija

* Naučni saradnik na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, e-mail: otol gates@gmail.com.

** Ovaj rad je rezultat angažovanja autora u skladu sa Planom i programom rada Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja za 2024. godinu, na osnovu ugovora br. 451-03-66/2024-03/200039 sa Ministarstvom nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

¹ U teoriji se odavno postavlja pitanje da li je uopšte moguće kažnjavanje bez kazne zatvora, te da li bi krivično pravo moglo da ostvari svoju svrhu bez ove

sve više akcentuje inherentne nedostatke primarno kratkotrajnih zatvorskih sankcija, posebno osvetljajući njihovu neefikasnost u pogledu resocijalizacije osuđenika, visok procenat recidivizma, te negativne psihosocijalne efekte izolacije i interakcije sa drugim osuđenimima. Naglašavaju se pozitivne strane primene vanzavodskih sankcija i mera, poput smanjenja zatvorske populacije, smanjenja troškova izvršenja, veće mogućnosti individualizacije sankcije, kao i humaniji i manje represivan odnos prema učiniocu, uz mogućnost šireg učešća društvene zajednice prilikom njihove realizacije.² Ovi uvidi su postali podloga za težnju ka reformi zakonodavstva, usmerenu ka identifikaciji i implementaciji adekvatnih alternativnih krivičnih sankcija, s ciljem prevazilaženja pomenu- tih nedostataka tradicionalne kazne zatvora.

Ovaj rad se upravo temelji na eksploraciji takvih alternativa u krivičnom pravu Crne Gore, sa fokusom na one zakonski predviđene krivične sankcije čija primena ima za cilj da ublaži negativne posledice inherentne kazni zatvora, promovišući rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju osuđenika, uz smanjenje represivnosti koja je karakteristična za konvencionalne kazne.

Međutim, u pogledu samog pojma alternativne krivične sankcije, prisutne su od samog početka znatne nejasnoće kako u teorijskim raspravama, tako i kod samih zakonodavaca u komparativnom pravu. Često, ovaj pojam obuhvata različite uprošćene forme postupanja u fazi pred suđenje, raznovrsne oblike vanzavodskog sankcionisanja, kao i širok spektar modaliteta izvršenja kazne zatvora, uključujući različite forme uslovnog otpusta i mogućnosti boravka osuđenih na slobodi tokom izdržavanja kazne.³ Međutim, za potrebe ovog rada, pojam alternativne krivične sankcije biće shvaćen u najužem smislu reči, odnosno striktno će biti ograničen na one supstitute kazni zatvora koji su formalno definisani kao krivične sankcije unutar krivičnog zakonodavstva, konkretno Krivičnog zakonika Crne Gore⁴ i koje sud izriče nakon okončanog krivičnog postupka, a zahtevaju kontrolu i nadzor nad osuđenikom.⁵

kazne. Vid. M. Gisel-Bugnon, *Punir sans prison, Prisons, droit penal: le tournant?*, (ed. Gottraux M.), Editions I. E. S, 1987, str. 25.

² O. Tešović, *Priručnik za primenu alternativnih sankcija*, Beograd, 2020, str. 83–85.

³ Vid. N. Bishop, *Non-Custodial Alternatives in Europe*, Helsinki, 1988, str. 42; Đ. Ignjatović, *Kriminologija*, jedanaesto izmenjeno izdanje, Beograd, 2011, str. 182–183; N. Mrvić-Petrović, Đ. Đorđević, *Moć i nemoć kazne*, Beograd, 1998, str. 96–97.

⁴ Krivični zakonik Crne Gore, *Službeni list RCG*, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i *Službeni list CG*, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 — drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 — drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 — ispravka, 144/2021 i 145/2021 i 110/2023.

⁵ Njih Bishop naziva *pravim alternativama kazni zatvora*, dok mere koje se primenjuju pre suđenja u cilju odlaganja ili obustave krivičnog postupka naziva *alternativama optuženju* koje izriče tužilac, a propisane mere i načine kojima

Stoga će u narednim redovima biti pružena detaljna analiza i evaluacija takvih alternativnih krivičnih sankcija u crnogorskom krivičnom pravu, ne samo kroz prizmu normativnih odredbi Krivičnog zakonika Crne Gore, već i sa posebnim fokusom na njihovu efikasnost i izazove u izvršenju, kao i potencijal za unapređenje u skladu sa međunarodnim standardima. Ova analiza nastoji ne samo da osvetli postojeće stanje i primenu alternativnih krivičnih sankcija u Crnoj Gori, već i da predloži smernice za njihovo dalje razvijanje i integraciju u što efikasniji sistem krivičnih sankcija.

1. *Alternativne krivične sankcije u sistemu krivičnih sankcija Crne Gore*

Kada govorimo o alternativnim krivičnim sankcijama u pomenutom smislu, dve su ključne odlike koje ih karakterišu: prvo, da ta krivična sankcija predviđena pozitivnim krivičnim zakonodavstvom predstavlja po svojoj prirodi zamenu kazni zatvora, i drugo, da je za sprovođenje njenog izvršenja predviđen nadzor od strane nadležnog organa.

Dakle, ono što je sama srž ovih sankcija jeste da je njihova svrha *zamena kratkotrajnih kazni zatvora*, a kako bi se fleksibilnijom sankcijom, bolje prilagođenoj učiniocu krivičnog dela, postigli delotvorniji efekti na planu njegove resocijalizacije. Sama reč alternativan ukazuje da je u pitanju nešto drugo, odnosno drugačije od uobičajenog, a što kada se prenese na teren krivičnog prava i krivičnih sankcija označava drugu sankciju od one koja je osnovna, što u svakom slučaju u modernom krivičnom pravu jeste kazna zatvora.⁶

Drugi element koji odvaja alternativne sankcije od ostalih krivičnih sankcija jeste *postojanje nadzora nad njihovim izvršenjem*. Postojanje nadzora i stručne pomoći od strane zakonom ustanovljenih probacionih službi jedna je od tekovima modernog, stručnog i efikasnog pristupa u razvoju vanzavodskih sankcija i mera u savremenom pravnom sistemima i jedan je od garanta delotvornog izvršenja alternativnih sankcija i mera. Ključna karakteristika alternativnih krivičnih sankcija ogleda se upravo u obaveznom nadzoru od strane nadležnih organa tokom njihovog izvršenja, sa ciljem procene poštovanja od strane osuđenika nametnutih ograničenja i obaveza. Ova osobina ih čini usmerenim na resocijalizaciju osuđenika, bez izolacije od društva, što je temeljna razlika u odnosu na tradicionalnu kaznu zatvora. Efikasan nadzor nad primenom alternativnih sankcija ključan je za njihovo razlikovanje od drugih sankcija koje

se menja način izvršenja izrečene kazne zatvora naziva *alternativama institucionalizaciji*. N. Bishop, *op. cit.*, str. 42.

⁶ Vid. M. Škuljić, „Alternativne krivične sankcije — pojam, mogućnosti i perspektive”, *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, Intermex — Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor-Beograd, 2009, str. 32.

ne podrazumevaju ovakav vid nadzora, ističući ih kao moderne i efikasne metode za aktivnu društvenu reintegraciju učinioaca, umesto da služe samo kao preliminarno upozorenje za nezakonite radnje.⁷

Stoga, uzimajući u obzir navedena dva osnovna obeležja vanzavodskih sankcija, te kada se analiziraju odredbe Krivičnog zakonika Crne Gore (u daljem tekstu KZ), kao i relevantnih zakona iz oblasti izvršenja krivičnih sankcija,⁸ dolazi se do zaključka da se u Crnoj Gori prema punoletnim učiniocima krivičnih dela⁹ mogu izreći sledeće alternativne krivične sankcije: kazna zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje (tzv. kućni zatvor), kazna rada u javnom interesu i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom. S druge strane, pod ove parametre bismo možda mogli podvesti i uslovni otpust, mada je njegova pravna priroda u teoriji sporna¹⁰ i to posebno u slučaju kada su uz njega izrečene određene obaveze predviđene zakonom. Međutim, kako je opredeljenje u radu da se analiziraju isključivo alternativne krivične sankcije shvaćene u najužem smislu reči, dakle krivične sankcije koje se izriču nakon okončanog sudskog postupka, koje zamenjuju kaznu zatvora i čije izvršenje prati probaciona služba, analiza je ciljano usmerena na prethodno navedene tri sankcije.¹¹

Dakle, tzv. kućni zatvor, rad u javnom interesu i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom nesumnjivo sadrže dva pomenuta distinktivna elementa neophodna za određenje alternativne sankcije u užem smislu reči, odnosno sve su to zakonom predviđene sankcije koje su

⁷ U tom smislu, klasična uslovna osuda i sudska opomena predstavljaju te inicijalne mere upozorenja i prve oblike zamene za kaznu lišenja slobode. Međutim, u kontekstu savremenog krivičnog prava, one se ne mogu kvalifikovati kao alternativne krivične sankcije u navedenom užem smislu reči, jer im manjka ključni element u vidu konstantnog nadzora i pružanja mera podrške i pomoći tokom izvršenja.

⁸ Pre svega Zakona o izvršenju uslovne osude i rada u javnom interesu *Službeni list RCG*, br. 32/2014 i 17/2019, kao i Zakona o izvršenju kazne zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti, *Službeni list RCG*, broj 36/2015.

⁹ Maloletničko krivično pravo nije predmet ove analize, mada treba reći da je sam koncept alternativnog sankcionisanja i zamene kazne lišenja slobode manje retrubitivnim sankcijama prvobitno nastao u maloletničkom pravu, odakle je docnije preuzet u krivičnom pravu namenjenom za punoletne izvršioce krivičnih dela.

¹⁰ Sama pravna priroda uslovnog otpusta u teoriji je bila predmet rasprave, pa se on smatra, sa jedne strane, posebnom kriminalnopolitičkom merom kojom se podstiče dobro vladanje osuđenih, a sa druge strane se smatra krivičnopravnim institutom kojim se suspenduje već određena kazna zatvora. Takođe, pojedini autori ga smatraju samo fazom u izvršenju kazne zatvora, odnosno da je reč o penološkom institutu. Vid. Z. Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2017, str. 229–230.

¹¹ S druge strane, treba napomenuti da se institut uslovnog otpusta inače u crnogorskoj praksi retko primenjuje, a posebno kada je u pitanju modalitet sa određenom obavezom — u periodu od 2013. do 2022. godine Direkciji za uslovne osude kao organu nadležnom za nadzor dostavljena je svega jedna odluka sa navedenim uslovnim otpustom. Vid. Strategija za izvršenje krivičnih sankcija Vlade Crne Gore za period 2023–2026, str. 51. <https://www.gov.me/clanak/strategija-za-izvršenje-krivicnih-sankcija-2023–2026> (9. 3. 2024).

supstituti kazne zatvora i za njihovo izvršenje u Crnoj Gori je nadležan poseban organ — Direkcija za uslovnu slobodu, koja je organizacioni deo Direktorata za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde Crne Gore.

1.1. Kazna zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje

Odredbom člana 36a stav 1 KZ propisano je da sud, ukoliko izrekne kaznu zatvora do šest meseci učiniocu krivičnog dela, može istovremeno odrediti da se kazna izvrši tako što će osuđeni izdržavati u prostorijama svog stanovanja, ukoliko se, uzimajući u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo držanje posle učinjenog dela, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinio, može očekivati da će se i na taj način ostvariti svrha kažnjavanja. Stav 2 istog člana propisuje da osuđeni, kojem je izvršenje kazne zatvora određeno na način predviđen u stavu 1, ne sme napuštati prostorije svog stanovanja, osim u slučajevima propisanim zakonom kojim se uređuje izvršenje krivičnih sankcija. Ukoliko osuđeni samovoljno napusti prostorije više od šest sati jednom, ili dva puta do šest sati, ili ometa, oštećuje ili uklanja uređaj za praćenje ili na drugi način onemogućiti ili odbija izvršenje kazne zatvora na način iz stava 1 ovog člana ili postane nedostupan, sud će odrediti da ostatak kazne zatvora izdrži u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija. U stavu 3 navedeno je da osuđenom za krivično delo protiv braka i porodice, koji živi sa oštećenim u istom domaćinstvu ili porodičnoj zajednici, ne može biti određeno izvršenje kazne zatvora na opisani način.

Dakle, od izmena iz 2013. godine, u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore predviđena je mogućnost izricanja kazne zatvora tako da se izvršava u prostorijama u kojima osuđeni stanuje. Međutim, ono što se prvo zapaža prilikom analize navedenih zakonskih odredbi jeste činjenica da ova kazna nije propisana kao samostalna kazna lišenja slobode (iako je predviđena u posebnom članu), već kao modalitet izvršenja kazne zatvora, tj. alternativni način izvršenja kazne lišenja slobode.

Kada se posmatraju uslovi koji su potrebni da bi uopšte došlo do primene ove alternativne krivične sankcije, jedini uslov koji se zahteva jeste da sud učiniocu krivičnog dela *izrekne kaznu zatvora do šest meseci*. Imajući u vidu ovakvu formulaciju, gde je uslov vezan za izrečenu (a ne zaprečenu) kaznu, primena ove sankcije dolazi u obzir kod velikog broja lakših krivičnih dela, ali je moguće da se primeni i kod nekih težih krivičnih dela, gde je kao poseban minimum propisana kazna zatvora od dve godine (ukoliko su ispunjeni uslovi za ublažavanje kazne predviđeni čl. 45 KZ, moguće je primenom odredbe čl. 46 st. 1 tač. 4) KZ učinioca osuditi na kaznu zatvora u trajanju od šest meseci). Stoga, nameće se zaključak da praktično kod velike većine krivičnih dela predviđenih crnogorskim krivičnim zakonodavstvom postoji mogućnost osude na kaznu zatvora u kućnim uslovima, ukoliko sud proceni da su ispunjeni i uslovi za ublažavanje (na

primer, kod veoma teških krivičnih dela, poput krivičnog dela silovanja iz čl. 204 st. 1–4 KZ ili, recimo, kod najtežeg oblika krivičnog dela utaje poreza i doprinosa predviđenog odredbama čl. 264 st. 4 Krivičnog zakonika, gde iznos poreske obaveze čije se plaćanje izbegava prelazi sto hiljada eura).

U svetlu prethodnih konstatacija, postavlja se pitanje da li je adekvatno takvo zakonsko rešenje koje ograničava primenu kazne kućnog zatvora samo u pogledu visine izrečene kazne, posebno imajući u vidu potencijalnu opasnost da se čak i kod veoma ozbiljnih krivičnih dela sudu ostavlja mogućnost primene sankcije koja je, po samoj svojoj prirodi, alternativna reakcija na lakše oblike kriminaliteta. U teoriji se navodi da ovako široko i neodređeno postavljena mogućnost izricanja kućnog zatvora ostavlja previše prostora sudu i može dovesti do veoma neujednačene politike izricanja ove sankcije.¹² Rešenje bi trebalo naći u ograničavanju primene ove sankcije, ne samo u pogledu visine izrečene kazne zatvora, već, na primer, i u pogledu visine zaprećene kazne zatvora, što bi znatno više suzilo oblast njene primene u praksi.

Što se tiče pomenutih drugih zakonskih uslova za odabir ove alternativne sankcije, u zakonskim odredbama nisu propisane neke posebne okolnosti ili kriterijumi koji bi bili neka bliža smernica sudu za izbor ove kazne.¹³ Umesto toga, u čl. 36 a st. 1 KZ pomenute su samo okolnosti koje su navedene i kod opštih pravila o odmeravanju kazne predviđenih odredbom čl. 42 st. 1 KZ, a koja je inače sud u obavezi da primeni.

Postoji samo jedno posebno pravilo predviđeno kod krivičnih dela protiv braka i porodice, da se u toj situaciji učiniocu koji živi sa oštećenim u istom porodičnom domaćinstvu ili u porodičnoj zajednici, ne može odrediti izvršenje kazne zatvora u kućnim uslovima (čl. 36a st. 3 KZ). Navedena odredba je i logična imajući u vidu nespojivost ovog modaliteta kazne lišenja slobode sa ovom vrstom krivičnih dela, pa se postavlja pitanje da li je bilo uopšte potrebno da se u posebnom stavu naglašava navedeno, imajući u vidu da se kućnim zatvorom u opisanim uslovima evidentno ne bi ostvarila svrha kažnjavanja.¹⁴

¹² Đ. Đorđević, „Kazna kućnog zatvora kao alternativna krivična sankcija”, *Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta — analiza stanja, evropski standardi i mere za unapređenje*, Tom 1, zbornik radova, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2015. str. 104.

¹³ Ovakvo zakonsko rešenje nije preporučljivo takođe zato što se u teoriji u vezi kazne kućnog zatvora često postavlja pitanje njene pravednosti, te se ističe da ova alternativna sankcija neuporedivo lakše pogađa bogatije, one koji žive u boljim stambenim i drugim uslovima, nego siromašne, one koji žive u jako lošim životnim uslovima, kao i one koji žive sami i sl. Vid. Đ. Đorđević, *Kućno zatvaranje — nov modalitet izvršenja kazne zatvora, Kaznena reakcija u Srbiji*, II deo, tematska monografija, Beograd, 2012, str. 126–127. Dakle, ukoliko nisu predviđene posebne okolnosti koje se tiču upravo specifičnosti ove vrste sankcije, vrlo lako bi se ona mogla pretvoriti u privilegiju za imućne.

¹⁴ I kod nekog drugog krivičnog dela, a ne samo protiv braka i porodice, sud bi trebalo da inače uzme u obzir okolnost da oštećeni živi u istom porodičnom

Međutim, kada se uzmu u obzir rezultati nedavnog istraživanja sprovedenog u Srbiji u pogledu problema u primeni kazne kućnog zatvora, gde je utvrđeno da sudovi ovu kaznu, suprotno članu 45 st. 5 Krivičnog zakonika Republike Srbije (koji je identičan odredbi člana 36a st. 3 KZ Crne Gore), izriču i učiniocima krivičnog dela nasilje u porodici i da to predstavlja, nažalost, rasprostranjenu praksu,¹⁵ očigledno da ni izričita zakonska zabrana nekada nema efekta.

Treba reći da su, nasuprot navedenoj zakonskoj soluciji da nisu ni približno navedene neke specijalne okolnosti prilikom odabira ove sankcije, u uporednom pravu brojni primeri suprotne prakse. Tako je, na primer, u krivičnom pravu Severne Makedonije kućni zatvor propisan kao posebna krivična sankcija koja se može izreći ako je izvršilac krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, star i nemoćan, teško bolestan ili ukoliko se radi o trudnoj ženi, a učinilac pristaje da mu se izrekne ova sankcija.¹⁶ U anglosaksonskim pravima, a naročito u pravu Sjedinjenih Američkih Država gde je ova vrsta sankcije i nastala, okolnosti pod kojima se određuje kućni zatvor su redovno vezane za lična svojstva učinioca krivičnog dela, pa se smatra naročito pogodnom prema učiniocima koji prvi put vrše krivična dela, zatim prema starima, hronično bolesnim, invalidima, trudnicama, kao i majkama sa malom decom. Takođe se obraća pažnja i na težinu izvršenog krivičnog dela, pa se ova alternativna sankcija primenjuje prema učiniocima lakših krivičnih dela koja se ne odlikuju elementima nasilja i za prekršaje, a posebno za vožnju automobila pod uticajem alkohola.¹⁷

Potrebno je naglasiti da je jedan od ključnih nedostataka ovakvog načina uređenja kazne kućnog zatvora nedostatak bilo kakvog rehabilitacionog programa u okviru nje. Naime, zakonodavac je propustio da u okviru ove sankcije predvidi mogućnost primene neke od zakonom predviđenih obaveza učiniocu (na primer, mera koje su predviđene u zaštitnom nadzoru kod uslovne osude), te je time ovu sankciju lišio mogućnosti primene bilo kakvog tretmana ili programa pomoći prema učiniocu. Praktično, radi se o „golom” nadzoru osuđenog lica, te se došlo u jednu paradoksalnu situaciju da je u okviru tradicionalne kazne zatvora u okviru zavoda za njeno izvršenje predviđen određeni program postupanja i tretman, dok u okviru kazne kućnog zatvora takva solucija ne postoji. Time se značajno

domaćinstvu sa učiniocem kao jedan od kriterijuma za odlučivanje da li će odrediti izvršavanje kazne zatvora u kućnim uslovima. Z. Stojanović, *op. cit.*, 2017, str. 228.

¹⁵ M. Bojović-Kolaković, A. Batrićević, M. Matić-Bošković, *Analiza uticaja primene alternativnih sankcija i mera u Republici Srbiji u periodu od 2015. do 2020.* Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2022, str. 37.

¹⁶ čl. 59a Krivičnog zakonika Republike Severne Makedonije, <https://legislative.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Macedonia.pdf>, (10. 3. 2024).

¹⁷ N. Mrvić-Petrović, *Alternativne krivične sankcije i postupci*, Beograd, 2010, str. 85.

dovodi u pitanje i priroda ove sankcije, jer je u osnovi svake vanzavodske sankcije u okviru modernih probacionih sistema postojanje mera pomoći i zaštite u cilju potpune rehabilitacije učinioaca.¹⁸ Rešenje bi svakako trebalo tražiti u razvijanju i primenjivanju prilagođenih programa tretmana namenjenih osuđenim licima koji kaznu zatvora izvršavaju u prostorijama u kojima stanuju.¹⁹

Na kraju treba istaći da ovaj način izvršenja kazne zatvora u prostorijama gde živi osuđeni može biti opozvan ukoliko osuđeni samovoljno napusti prostorije više od šest sati jednom, ili dva puta do šest sati. Najnovijim izmenama KZ iz 2023. godine uvedeno je da će sud odrediti da će se ostatak kazne zatvora izdržavati u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija i kada osuđeni ometa, oštećuje ili uklanja uređaj za praćenje ili na drugi način onemogućiti ili odbija izvršenje kazne kućnog zatvora ili postane nedostupan. Na ovaj način se izašlo u susret različitim zloupotrebama koje su se dešavale u praksi prilikom izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje i teškoćama sa kojima su se suočavali službenici Direkcije za uslovne osude prilikom sprovođenja elektronskog nadzora kod ove sankcije.

1.2. Rad u javnom interesu

Rad u javnom interesu regulisan je u crnogorskom pravu kao kazna u članu 41 KZ. Određivanje rada u javnom interesu kao kazne je opravdano, imajući u vidu njegovu i represivnu, i preventivnu komponentu,²⁰ i nije usamljeno u uporednom zakonodavstvu, jer je takav slučaj i u krivičnim zakonodavstvima Srbije, Holandije, Češke, Mađarske i Španije.²¹ Prema članu 34 st. 1 KZ, rad u javnom interesu u Crnoj Gori može biti izrečen samo kao glavna kazna.²²

Stavom 4 člana 41 data je i definicija rada u javnom interesu, te je to *svaki onaj društveno-koristan rad kojim se ne vredi ljudsko dostojanstvo i koji se ne vrši u cilju sticanja dobiti*. Dakle, potrebno je da budu ispunjena tri uslova da bi se radilo o ovoj alternativnoj krivičnoj sankciji, a to su da je u pitanju:

¹⁸ I u Srbiji je kazna kućnog zatvora predviđena bez bilo kakvog tretmana u okviru nje, pa se postavilo pitanje svrhe ovako koncipirane kazne, budući da se, u odsustvu organizovanog i prilagođenog tretmana, svodi samo na puko lišenje slobode, istina sa umanjenim deprivacijama u odnosu na kaznu koja se izvršava u zavodskim uslovima. Vid. M. Bojović-Kolaković, A. Batrićević, M. Matić-Bošković, *op. cit.* str. 39.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Rad u javnom interesu predstavlja zapravo nametnuto ograničenje slobode okrivljenog zarad obavljanja besplatnog rada u korist društvene zajednice i korekcije njegovog ponašanja u budućnosti.

²¹ E. Ćorović, Rad u javnom interesu u Krivičnom zakoniku Crne Gore: stanje u zakonodavstvu i praksi, *Studia Iuridica Montenegrina*, 2/2020, str. 42.

²² Opravdano se u teoriji ukazuje da kazna rada u javnom interesu kao sporedna kazna ne bi imala toliko rehabilitacijski uticaj na osuđeno lice koliko bi bila usmerena na simbolične vidove popravljavanja štete društvu, a što ne bi trebalo da bude mera dopunskog kažnjavanja. N. Mrvić-Petrović, *op. cit.*, str. 228.

- 1) društveno koristan rad,
- 2) rad kojim se ne vređa ljudsko dostojanstvo i
- 3) rad koji se ne vrši radi sticanja dobiti.²³

Prvi uslov znači da to mora biti rad koji se vrši u korist društvene zajednice u kojoj učinilac živi, a to je najčešće neki opštekorisni i humanitarni rad. Zapravo, u članu 18 stav 1 Zakona o izvršenju uslovne osude i rada u javnom interesu jasno je propisano koji su to radovi društveno korisni, s obzirom na to da je navedeno da se ova kazna izvršava „kod pravnog lica koje se bavi djelatnošću od javnog interesa (humanitarna, socijalna, komunalna, zdravstvena, poljoprivredna, ekološka ili druga slična djelatnost), ili neprofitabilne organizacije čija djelatnost je vezana za humanitarne, ekološke i druge slične aktivnosti”.

Drugim uslovom se ističe da izvršeni rad ne sme ugrožavati ljudsko dostojanstvo, shvaćeno kroz prizmu osnovnog ljudskog prava zagarantovanog univerzalnim međunarodnim dokumentima i članom 28 Ustava Crne Gore.²⁴ Zaštita ljudskih prava i sloboda cilja na očuvanje inherentnog dostojanstva osobe, kako je naglašeno u preambuli Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.²⁵ Rad u korist zajednice koji obavlja osuđena osoba, stoga, ne sme narušiti temeljne etičke i pravne principe koji čuvaju dostojanstvo pojedinca, bilo kao samostalne individue ili kao člana društva.

I treći uslov se tiče činjenice da taj rad koji osuđeni vrši ne može biti s ciljem sticanja dobiti, jer bi se u suprotnom, kada bi se plaćao taj rad, izgubio smisao ove sankcije, a koja zapravo predstavlja određeno „vraćanje duga” društvu od strane učinioca krivičnog dela volonterskim radnim angažovanjem u društveno-korisne svrhe.²⁶

U pogledu primene kazne rada u javnom interesu, Krivičnim zakonikom su praktično uvedena dva uslova. Prvi uslov tiče se zaprećene kazne, pa se tako rad u javnom interesu može izreći *za krivična dela za koja je propisan zatvor do pet godina ili novčana kazna*. Drugi uslov koji mora biti ispunjen kako bi se primenila kazna rada u javnom interesu jeste da postoji *pristanak učinioca*.

Naime, prinudni rad je zabranjen velikim brojem međunarodnih dokumenata, ali takođe i članom 63 Ustava Republike Crne Gore. Stoga je neophodan pristanak okrivljenog na takvu vrstu rada. Na

²³ Na isti način je definisana ova kazna i u Krivičnom zakoniku Republike Srbije. Vid. J. Lazarević, Rad u javnom interesu, *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, Zlatibor-Beograd, 2009, str. 214.

²⁴ Ustav Crne Gore, *Službeni list CG*, br. 1/2007 i 38/2013.

²⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Generalna skupština UN, 1948).

²⁶ Da ovaj uslov nije postavljen, država bi praktično plaćala učiniocu za izvršeno krivično delo i time bi se narušio glavni cilj krivičnog prava — suzbijanje kriminaliteta. J. Jovičić, Rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole, *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU — Prilozi projektu 2007* (ed. Tabaroši S.), Beograd, 2008, str. 280.

ovaj način se „fleksibilizuje tradicionalni sistem krivičnih sankcija”,²⁷ ali javio se problem u praksi u pogledu pitanja u kojoj fazi glavnog pretresa i na koji način okrivljeni treba da se izjasni o radu u javnom interesu. U tom pogledu u sudskoj praksi nije zauzet jedinstven stav, te bi po logici stvari okrivljeni mogao u toku celog glavnog pretresa dati svoj pristanak, a najkasnije u završnoj reči, s tim što bi sud trebalo, pre nego što zaključi glavni pretres, da upozna okrivljenog o mogućnosti izricanja te sankcije i objasni mu njenu sadržinu i način izvršenja. Dakle, procena je suda u kom momentu će poučiti okrivljenog o toj mogućnosti, mada je najprirodnije nakon okončanog dokaznog postupka, pre ili posle završne reči, a svakako pre zaključenja glavnog pretresa.²⁸

Odredbom člana 41 stav 5 KZ posebno je naglašeno da će prilikom izricanja ove kazne sud voditi računa o vrsti učinjenog krivičnog djela, kao i o ličnosti učinioaca. Dakle, polazeći od opšte svrhe kažnjavanja opisane u članu 32 KZ, prilikom odlučivanja da li da izrekne ovu kaznu, sud posebno polazi od vrste učinjenog dela, prevashodno analizirajući u tom sklopu njegovu težinu, budući da je ova sankcija i nastala kao alternativa kratkotrajnim kaznama zatvora i kao reakcija na lakše oblike krivičnih dela. Zatim je potrebno uzeti u obzir i ličnost učinioaca, a posebno da li kazna rada u javnom interesu može biti njemu prilagođena imajući u vidu njegove lične i porodične prilike (da li živi u gradskoj ili ruralnoj sredini, ima li zaposlenje, da li ima porodicu i osobe o kojima je dužan da se stara i slično). Naravno, na kraju je prilikom ocene da li izreći ovu sankciju ili ne važan ne samo puki pristanak okrivljenog na rad, već njegova uopšte izražena spremnost da obavlja rad u javnom interesu koja se može oceniti u sklopu celokupne njegove odbrane na glavnom pretresu.²⁹

U pogledu trajanja ove kazne, propisano je da rad u javnom interesu ne može biti kraći od šezdeset časova, niti duži od trista šezdeset časova, te da mora da bude obavljen za vreme koje ne može biti kraće od trideset dana, niti duže od šest meseci (čl. 41 st. 2 KZ), a ne može biti duži od šezdeset časova u toku jednog meseca, osim ako učinilac krivičnog dela zahteva ili je saglasan da može trajati duže od šezdeset časova u toku jednog meseca (čl. 41 st. 3 KZ). Predviđen je i način pretvaranja kazne rada u javnom interesu u kaznu zatvora ukoliko osuđeni ne obavi deo ili sve časove izrečene kazne rada u javnom interesu, pa će tako sud tada ovu kaznu zameniti kaznom zatvora tako što će za svakih započetih osam časova rada u javnom interesu odrediti jedan dan zatvora (čl. 41 st. 6 KZ).

Na kraju je regulisan i obrnut slučaj od prethodno navedenog, odnosno fakultativno umanjenje od strane suda navedene kazne. Naime, u članu 41 stav 7 KZ je propisano da ukoliko učinilac ispunjava sve svoje obaveze vezane za rad u javnom interesu, sud mu može

²⁷ E. Ćorović, *op. cit.*, str. 45.

²⁸ Vid. J. Lazarević, *op. cit.*, str. 215.

²⁹ J. Јовичић, *op. cit.*, стр. 281.

dužinu izrečenog rada u javnom interesu umanjiti za jednu trećinu. Dakle, radi se o mogućnosti suda da u slučaju savesnog ispunjavanja kazne rada u javnom interesu, proceni da je umanjnje za jednu trećinu celishodno, što donekle podseća na institut uslovnog otpusta kod kazne zatvora. Međutim, u ovom slučaju je Zakonikom o krivičnom postupku Crne Gore (u daljem tekstu ZKP)³⁰ u potpunosti propušteno da se reguliše postupak za umanjnje kazne rada u javnom interesu, za razliku od postupka uslovnog otpusta, te se mora ju stoga primeniti opšte procesnopravne odredbe za postupanje pred većem iz čl. 24 st. 7 ZKP, van glavnog pretresa. Takođe, kod umanjnje za jednu trećinu rada u javnom interesu u materijalnim odredbama nije predviđena mogućnost opozivanja, pa je i to jedna od razlika sa institutom uslovnog otpusta.

1.3. Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom

Svi relevantni međunarodni dokumenti iz oblasti vanzavodskog sankcionisanja, kao što su tzv. Tokijska pravila Ujedinjenih nacija³¹ i Evropska pravila Saveta Evrope,³² promovišu primenu vanskudskih sankcija i mera, koje su iscrpno opisane u njima i među kojima probacija zauzima važno mesto, kao i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, a sve sa ciljem usmeravanja zakonodavne aktivnosti i prakse u državama članicama.³³ Recimo, u Preporuci broj P(2000)22 koja predstavlja dopunu Evropskih pravila Saveta Evrope³⁴ preporučuje se, između ostalog, zakonodavcima da razmotre mogućnost propisivanja određenih alternativnih sankcija ili mera umesto kazne zatvora kod određenih krivičnih dela, a i takođe da nastoje da isključe mogućnost izricanja alternativnih sankcija za teška krivična dela i u odnosu na prethodno osuđivana lica.

Takođe, značajan deo Preporuke broj P(2000)22 koja predstavlja dopunu Evropskih pravila Saveta Evrope³⁵ odnosi se na uspostavlja-

³⁰ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list CG* br. 057/09, 049/10, 047/14, 002/15, 035/15, 058/15, 028/18.

³¹ Minimalna standardna pravila Ujedinjenih nacija o alternativnim merama — United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures — The Tokyo Rules.

³² Preporuka Saveta Evrope broj R(92)16 o evropskim pravilima o sankcijama i merama koje se sprovode u zajednici, tzv. Evropska pravila — Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures. Usvojena od strane Komiteta ministara 1992. godine.

³³ O. Tešović, „Conditional sentence with protective supervision — concept, application, and relationship with other alternative sanctions and measures”, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 3/2022, str. 79.

³⁴ Preporuka broj R(2000)22 o unapređenju primene Evropskih pravila o sankcijama i merama koje se sprovode u zajednici — Recommendation No. R (2000) 22 of the Committee of Ministers to member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures. Usvojena od strane Komiteta ministara 2000. godine.

³⁵ *Pravila 19–23*.

nje efikasnih programa pomoći i tretmana koji mogu uticati na promenu ponašanja učinioca krivičnog dela (što predstavlja zapravo značajan deo zaštitnog nadzora kod uslovne osude), pa se naglašava da programi i tretmani za društvenu reintegraciju osuđenih treba da se karakterišu primenom različitih metoda i tokom izvršenja izrečene sankcije i nakon toga, kao deo postpenalnog programa. Posebno prilikom određivanja njihovog sadržaja, naglašava se da pažnja treba da bude usmerena na sledeće okolnosti: osnovna znanja koja uključuju, na primer, pismenost i ovladavanje osnovnim aritmetičkim operacijama, sposobnost konstruktivnog rešavanja ličnih i porodičnih problema, zatim obrazovanje ili mogućnost zaposlenja, uticaj koji na učinioca ima moguća zavisnost od alkohola, droga ili lekova, kao i prilagođavanje lokalnoj zajednici.³⁶

Imajući u vidu navedene preporuke iz međunarodnih akata iz ove oblasti, svakako da bi stoga uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom trebalo da bude osnovna sankcija u sistemu vanzavodskih sankcija i mera.³⁷ Ona je zapravo spoj klasične uslovne osude iz kontinentalnog evropskog prava sa elementima probacije iz anglosaksonskog modela, imajući u vidu da sadrži kombinaciju upozorenja i provere ponašanja osuđenika na slobodi sa merama nadzora i određivanja ispunjenja zakonom određenih obaveza.

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom u crnogorskom krivičnom pravu je regulisana kao jedna od predviđenih mera upozorenja i propisana je kao modalitet uslovne osude u čl. 59–64 KZ. Njome se, dakle, omogućava da se prema uslovno osuđenom preduzimaju aktivne radnje kroz koje se pruža pomoć i zaštita, za razliku od klasične uslovne osude kod koje je odnos prema osuđenom pasivan.³⁸

Inače, svi uslovi predviđeni u KZ, kako za izricanje, tako i sa opozivanje klasične uslovne osude primenjuju se i u slučaju uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Njen dodatni kvalitet jeste stavljanje pod zaštitni nadzor koji se, po čl. 60 st. 1 KZ, može izreći učiniocu krivičnog dela u slučaju kada mu se izrekne uslovna osuda, ako se, po oceni suda, s obzirom na njegovu ličnost, raniji život, držanje posle izvršenog krivičnog dela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela i okolnosti izvršenja dela, može očekivati da će se zaštitnim

³⁶ O. Tešović, *op. cit.*, 2022, str. 79.

³⁷ U teoriji nisu retki ni stavovi da uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom zapravo treba da bude u praksi pravilo, a da tek pri postojanju naročitih okolnosti u obzir dolazi klasičan vid uslovne osude. I. Đokić, *Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom — ispunjena očekivanja ili ne, Vaninstitucionalne mere, pojednostavljene forme postupanja i drugi krivičnopravni instrumenti reakcije na kriminalitet i pozitivno kazneno zakonodavstvo (ispunjena očekivanja ili ne?)*, Intermex — Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2022, str. 216.

³⁸ Zaštitni nadzor, kao uostalom i probacija u celini, predstavlja posebnu vrstu stručnog delovanja — tretmana u zajednici uslovno osuđenih, usmerenog prema njihovoj uspešnoj socijalnoj integraciji u društvo. Z. Ilić, *Zaštitni nadzor uslovno osuđenih lica — alternativa koja obećava, Prevencija i tretman poremećaja ponašanja*, 2010, str. 218.

nadzorom potpunije ostvariti svrha uslovne osude. Navedeno znači da je procena suda u svakom konkretnom slučaju da li će se zaštitnim nadzorom i određenom obavezom u okviru njega pozitivno uticati na učinioca da zbog istih razloga koji su doveli do izvršenja krivičnog dela ponovo ga ne vrši.³⁹

Prema članu 59 st. 2 KZ zaštitni nadzor obuhvata zakonom predviđene mere pomoći, staranja, nadzora i zaštite, a koje su to mere regulisano je u čl. 61 KZ kroz deset obaveza koje se mogu odrediti uslovno osuđenom licu. To su sledeće obaveze:

- 1) javljanje organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora u rokovima koje taj organ odredi;
- 2) osposobljavanje učinioca za određeno zanimanje;
- 3) prihvatanje zaposlenja koje odgovara sposobnostima i sklonostima učinioca;
- 4) ispunjavanje obaveza izdržavanja porodice, čuvanja i vaspitanja dece i drugih porodičnih obaveza;
- 5) uzdržavanje od posećivanja određenih mesta, lokala ili priredbi, ako to može biti prilika ili podsticaj za ponovno vršenje krivičnih dela;
- 6) blagovremeno obaveštavanje o promeni mesta boravka, adrese ili radnog mesta;
- 7) uzdržavanje od upotrebe droge ili alkoholnih pića;
- 8) lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi;
- 9) posećivanje određenih profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova i postupanje po njihovim uputstvima;
- 10) otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela.

Prilikom opredeljivanja koju će od navedenih obaveza da izrekne učiniocu i koliko će biti njihovo trajanje, čl. 62 KZ propisuje da će se naročito uzeti u obzir godine života učinioca, njegovo zdravstveno stanje, sklonosti i navike, pobude iz kojih je izvršio krivično delo, držanje posle izvršenog krivičnog dela, raniji život, lične i porodične prilike, uslove za ispunjenje naloženih obaveza, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca, a od značaja su za izbor mera zaštitnog nadzora i njihovo trajanje.

Osim okolnosti koje zakon navodi, sud bi prilikom izbora određenih obaveza morao da ima u vidu i spremnost učinioca da ispunjava određenu obavezu. Naime, iako se ne zahteva pristanak osuđenog prilikom stavljanja pod zaštitni nadzor, ipak je njegova spremnost da ispunjava postavljene obaveze zbog same prirode tih obaveza i svrhe zaštitnog nadzora veoma važna okolnost koju sud treba da ima u vidu. U onim slučajevima gde se sa sigurnošću može zaključiti da je ta spremnost bez opravdanih razloga odsutna, ozbiljno se dovodi u pitanje opravdanost izricanja ove alternativne sankcije.⁴⁰

³⁹ O. Tešović, *op. cit.*, 2022, str. 81.

⁴⁰ Z. Stojanović, „Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom sa aspekta predstojeće primene”, *Pravni život*, br. 10, 1979, str. 25.

Iz čl. 63 KZ proizilazi da se vreme trajanja mera zaštitnog nadzora određuje u okviru roka proveravanja utvrđenog u uslovnoj osudi, pa stoga je moguće da zaštitni nadzor prestane i pre isteka roka proveravanja ukoliko je od suda određen kraći rok. Pored navedenog načina prestanka zaštitnog nadzora, predviđen je još jedan način, a to je ako u toku trajanja zaštitnog nadzora sud utvrdi da je ispunjena svrha ove mere, može zaštitni nadzor ukinuti i pre isteka određenog vremena. Inače, zaštitni nadzor prestaje opozivanjem uslovne osude, a u toku trajanja zaštitnog nadzora sud može, s obzirom na ostvarene rezultate, pojedine obaveze ukinuti ili zameniti drugim.

Na kraju su predviđene i posledice neispunjavanja obaveze zaštitnog nadzora, pa je u čl. 64 KZ propisano da ako osuđeni kome je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava obaveze koje mu je sud odredio, sud ga može opomenuti, ili može ranije obaveze zameniti drugim, ili produžiti trajanje zaštitnog nadzora u okviru vremena proveravanja, ili opozvati uslovnu osudu. Za koju će se od navedene četiri posledice sud odlučiti, zavisi od okolnosti svakog konkretnog slučaja, ali je evidentno da će na tu odluku svakako uticati i konkretni razlozi i okolnosti zbog kojih te obaveze u okviru zaštitnog nadzora nisu ispunjene.

Što se tiče samih obaveza koje čine sadržinu zaštitnog nadzora, a njih deset je navedeno u čl. 61 KZ, prvo što bi se moglo primetiti jeste da zapravo sud prilikom opredeljenja z mora u svakom slučaju da odredi bar njih dve, jer se bez određivanja prve obaveze koja se sastoji u javljanju organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora ne bi ni mogao realizovati zaštitni nadzor u pogledu ostalih obaveza. Za ostale obaveze može se generalno konstatovati da su sve preventivne prirode, odnosno da imaju za cilj uticaj na učinioca da ne ponovi kriminalno ponašanje.⁴¹

Ono što bi trebalo istaći takođe u pogledu sadržine obaveza jeste da su pojedine obaveze isuviše uopšteno određene, neke čak i suviše neprecizno, pa je prilikom njihovog određivanja potrebno da sud učini dodatni napor i bliže odredi njihov konkretni sadržaj. Takav je primer slučaj pete obaveze — „uzdržavanje od posećivanja određenih mesta, lokala ili priredbi”, i sedme obaveze — „uzdržavanje od upotrebe droge ili alkoholnih pića”, jer bi predmetne obaveze trebale da budu formulisane u obliku zabrana uz određivanje mogućnosti periodičnog proveravanja poštovanja tih zabrana kako bi se olakšalo njihovo kontrolisanje od strane probacionih službenika.⁴²

Na kraju treba istaći da, imajući u vidu prirodu i mogućnosti ove alternativne sankcije,⁴³ evidentno je da bi uslovna osuda sa zaštitnim

⁴¹ Lj. Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2011, str. 316.

⁴² Više o mogućnostima unapređenja sadržine predmetnih obaveza iz zaštitnog nadzora vid. O. Tešović, *op. cit.*, 2022, str. 84–92.

⁴³ U istraživanju koje je sprovedeno u Srbiji, poverenici (probacioni službenici) koji su u praksi sprovodili nadzor nad ovom merom, izrazili su mišljenje da uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom na adekvatan način utiče na pozitivne promene u

nadzorom trebalo, u idealnim uslovima, da zajedno sa kaznom rada u javnom interesu čini stožer sistema vanzavodskih sankcija i mera, ali kako su, nažalost, podaci o njenom izricanju i izvršenju poražavajući⁴⁴ (što će biti predstavljeno u narednom poglavlju), postavlja se pitanje da li je praksa uopšte percipira kao takvu? Očigledno da je potrebno ne samo određenih normativnih usavršavanja (recimo, uvođenje društveno-korisnog rada kao jedne od obaveza kod zaštitnog nadzora koje je rešenje zastupljeno u uporednim zakonodavstvima,⁴⁵ a pruža znatno veće mogućnosti na planu efikasnosti i rehabilitacije od treće obaveze — „prihvatanje zaposlenja koje odgovara sposobnostima i sklonostima učinioca”), već i sveobuhvatnih akcija na planu promocije ove vrste sankcija, kako u pravosudnim krugovima, tako i u javnosti.

2. Izvršenje alternativnih sankcija u Crnoj Gori

Sam postupak nadzora nad izvršenjem alternativnih sankcija u Crnoj Gori sprovodi Direkcija (Jedinica) za uslovnu slobodu u okviru Direktorata za izvršenje krivičnih sankcija koja čini deo Ministarstva pravde Republike Crne Gore. Zakonom o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbednosti regulisan je postupak spovodenja nadzora nad izvršenjem kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (čl. 128–133), dok je Zakonom o izvršenju uslovne osude i rada u javnom interesu regulisano izvršenje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom i rada u javnom interesu.⁴⁶

Prema podacima same Direkcije za period 2013. do 2022. godine,⁴⁷ zabeležen je porast primene određenih alternativnih sankcija i to kazne zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje i kazne rada u javnom interesu. Međutim, kada je u pitanju uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, njena primena u praksi je više nego simbolična, odnosno jedva da je prepoznata od sudske prakse, što se sve može videti iz podataka prikazanih u Tabeli 1. (agenda: KZ — kazna zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje; RJI — rad u javnom interesu; UO — uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom).

ponašanju osuđenih lica, te da je korektivni efekat ove sankcije veći nego kod ostalih vanzavodskih sankcija i mera. M. Bojović-Kolaković, A. Batrićević, M. Matić-Bošković, *op. cit.* str. 45.

⁴⁴ Isto u Srbiji. *Ibid.*, str. 44.

⁴⁵ Vid. član 132–54 Krivičnog zakonika Francuske (Code Pénale), kao i odeljak 56b. stav 2 Krivičnog zakonika Nemačke (Strafgesetzbuch).

⁴⁶ Takođe, izuzev već spomenutih zakona, podzakonskim aktima je dodatno uređen sistem izvršenja odluka o navedenim alternativnim sankcijama i to Pravilnikom o bližem načinu izvršavanja uslovne osude, uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, kazne rada u javnom interesu i uslovnog otpusta i Pravilnikom o bližem načinu izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima živi osuđenik, *Službeni list Crne Gore* br. 40/19.

⁴⁷ Vid. Strategija za izvršenje krivičnih sankcija Vlade Crne Gore za period 2023–2026, str. 51. (<https://www.gov.me/clanak/strategija-za-izvršenje-krivičnih-sankcija-2023–2026>, 9. 3. 2024).

Tabela 1. Uporedni prikaz broja primljenih predmeta u rad Direkcije za uslovnu slobodu

	2022 ⁴⁸	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
KZ	185	318	405	259	139	92	48	4	0	0
RJI	103	260	266	307	296	289	178	160	166	27
UO	5	3	1	0	0	0	0	0	0	0

Važno je ukazati na evidentirani trend porasta broja kazne zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje koje je, recimo, u 2016. godini bilo svega 48, dok je u 2020. godini predato na izvršenje čak 405. Uz to, došlo je i do znatnog porasta izricanja rada u javnom interesu u posmatranom periodu, kojeg je u početku primene u 2013. godini bilo svega 27, dok je taj broj u 2021. godini porastao na 260, sa apsolutnim rekordom u 2019. godini kada je na izvršenje prispeto 307 presuda gde je navedena alternativna sankcija izrečena. Iz navedenog proizilazi nesumnjiv zaključak da su navedene alternativne sankcije vremenom prihvaćene od sudova kao adekvatna reakcija na određene vrste kriminaliteta, dok se za uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom, nažalost, to ne može reći, s obzirom na to da je prvi put jedna takva presuda zabeležena tek u 2020. godini, a u naredne dve godine se ostalo na simboličnom jednocifrenom broju.

S druge strane, kada govorimo o kazni zatvora koja se izvršava u prostorijama za stanovanje, u najvećem broju slučajeva je ova kazna u periodu od 2013. do 2022. godine izrečena za krivična dela: nepostupanje po zdravstvenim propisima za suzbijanje opasne zarazne bolesti iz čl. 287 KZ (207 presuda, 13,8%), neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 300 KZ (163 presuda, 10,8%) i nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl. 403 KZ (153 presude, 10,2%). Struktura krivičnih dela u predmetima gde je izrečena kazna tzv. kućnog zatvora je zaista raznolika, odnosno izricana je za čak 83 različita krivična dela.⁴⁹

U isto vreme kazna rada u javnom interesu je izricana za 98 različitih krivičnih dela i prekršaja,⁵⁰ od čega najviše za krivična dela: krađa iz čl. 239 KZ (187 presuda, 9,3%), nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl. 403 KZ (184 presude, 9,2%), nedavanje izdržavanja iz čl. 221 KZ (183 presude, 9,1%) i ugrožavanje bezbednosti javnog saobraćaja iz čl. 339 KZ (175 presuda, 8,7%).⁵¹

Analizirajući navedene podatke vezano za primenu predmetne dve vanzavodske sankcije i krivična dela povodom čijeg izvršenja su

⁴⁸ Podaci za 2022. godinu su na dan 30. 6. 2022. godine.

⁴⁹ Vid. Strategija za izvršenje krivičnih sankcija Vlade Crne Gore za period 2023–2026, str. 54–55.

⁵⁰ Prema članu 22. Zakona o prekršajima Crne Gore (*Službeni list CG*, br. 1/11, 6/11 — ispr., 39/11, 32/14, 43/17 — odluka US, 51/2017), rad u javnom interesu je predviđen i kao prekršajna kazna.

⁵¹ Vid. Strategija za izvršenje krivičnih sankcija Vlade Crne Gore za period 2023–2026, str. 52–53.

izricane, primetan je širok dijapazon krivičnih dela, posebno kod kazne zatvora koja se izvršava u prostorijama gde osuđeni stanuje. Imajući u vidu činjenicu da ne postoje neki dodatni zakonski kriterijumi za izricanje ove sankcije, osim da je izrečena kazna zatvora do šest meseci, pitanje je da li se ona zaista u praksi samo izriče za krivična dela koja su lakše prirode, što je suštinski imanentno vanzavodskim sankcijama (npr. za krivično delo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 300 KZ gde je za osnovni oblik predviđena kazna zatvora dve do deset godina, a gde je utvrđen veliki procenat izricanja ove sankcije, svakako ne možemo reći da je u pitanju neko bagatelno delo). Iz ovoga nesumnjivo proizilazi zaključak da su neophodni dodatni zakonski kriterijumi za primenu ove sankcije koji postoje u uporednom pravu gde se ova alternativa najčešće koristi za ranjive kategorije stanovništva (trudnice, žene sa malom decom, stare osobe i sl.). Uz ove normativne promene, kao i prilagođavanja koja omogućavaju primenu podrške i terapijskih programa unutar koncepta kućnog zatvora, probacioni službenici bi tada dobili priliku da pruže neophodnu podršku učiniocima krivičnih dela blaže prirode i nenasilnog karaktera u prevazilaženju izazova i ostvarivanju uspešne socijalne reintegracije.

Ono što ohrabruje u načinu izvršenja jeste činjenica da se Direkcija za uslovnu slobodu poslednjih godina i kadrovski proširuje sa intencijom da se njeno osnaživanje nastavi,⁵² a takođe postala je i deo Konfederacije evropske probacije (Confederation of European Probation — CEP),⁵³ jedne od evropskih, ako ne i svetskih, najvažnijih organizacija u oblasti probacije, što svakako ukazuje da postoji namera državnih zvaničnika da se unapredi sistem vanzavodskih sankcija i mera. Decentralizacijom Direkcije i njenim osamostaljivanjem u autonomnu instituciju nadležnu isključivo za probacione poslove i izvršenje vanzavodskih sankcija i mera, svakako, crnogorski sistem alternativnih sankcija dobiće na kvalitetu i na taj način će se uskladiti sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

Zaključak

Reforme krivičnog zakonodavstva balkanskih država, koje teže usklađivanju sa standardima Saveta Evrope i pravom Evropske

⁵² Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva pravde donetim u junu 2022. godine, za vršenje poslova iz nadležnosti Direkcije za uslovnu slobodu sistematizovano je jedanaest radnih mesta, od kojih tri sa mestom rada u Bijelom Polju i osam u Podgorici, a jedan od osnovnih ciljeva Strategije za izvršenje krivičnih sankcija Vlade Crne Gore za period 2023–2026. jeste upravo primaran rad na kadrovskom osnaživanju Direkcije. *Ibid.*, str. 51, 59.

⁵³ Inače, za Evropsku uniju i Savet Evrope, CEP je telo koje je jedino ovlašćeno da govori u ime problema probacije na evropskom nivou, te za njihove potrebe obezbeđuje stručne i komparativne podatke iz ove oblasti. Zbog toga ovu organizaciju i zovu „glas probacije iz Brisela”. Vid. <http://www.cep-probation.org> (9. 3. 2024).

unije, ključne su za EU integraciju ovih država i svakako obuhvataju uvođenje alternativnih sankcija kao inicijalnu etapu prilagođavanja međunarodnim standardima. Međutim, prepreke poput nedostatka infrastrukture, ograničene državne podrške i skepticizma stručne zajednice i šire javnosti prema alternativnim sankcijama, iziskuju sveobuhvatan pristup i angažovanje kako bi se omogućilo da reforme pruže željene rezultate, sa ciljem stvaranja pravednijeg i humanijeg sistema krivičnog pravosuđa.⁵⁴

Izloženi sistem alternativnih krivičnih sankcija u Crnoj Gori predstavlja značajan korak ka stvaranju delotvornijeg sistema krivičnih sankcija. Unapređenje sistema vanzavodskih sankcija i mera u skladu sa preporukama zasnovanim na međunarodnim standardima, pre svega sa Evropskim pravilima Saveta Evrope, ali i Preporukom broj R(2010)1 koja se odnosi na probaciona pravila Saveta Evrope, tzv. Evropskim probacionim pravilima,⁵⁵ kao i sa tzv. Tokijskim pravilima Ujedinjenih nacija i Pravilima Ujedinjenih nacija o postupanju prema zatvorenicama i primeni alternativnih mera prema njima (tzv. Pravila iz Bankoka),⁵⁶ iziskuje sistematičnu reformu koja uključuje razvoj probacionih službi, obezbeđenje organizacionih i finansijskih preduslova, kao i edukaciju i senzibilizaciju stručne i šire javnosti o značaju i prednostima primene alternativnih sankcija.

Stoga, kao ključne preporuke ističu se: uspostavljanje jasnijih smernica za izricanje alternativnih sankcija, uvođenje šireg spektra obrazovnih, terapijskih i reintegracionih programa, osnaživanje kapaciteta probacionih službi, te povećanje saradnje pravosudnih organa, probacionih službi i društvene zajednice. Takođe, važan aspekt je i podizanje svesti o značaju alternativnih sankcija za efikasno smanjenje recidivizma, unapređenje javne bezbednosti i promocija socijalne inkluzije osuđenih osoba ne samo u javnosti, već i nosiocima pravosudnih funkcija.⁵⁷

Realizacija navedenih preporuka zahteva sveobuhvatan i koordinisan pristup, uključujući angažovanje svih relevantnih aktera u pravosudnom i socijalnom sistemu, te kontinuirano praćenje i evaluaciju učinaka primenjenih mera u praksi.⁵⁸ Ukoliko bi primenila

⁵⁴ N. Mrvić-Petrović, „Alternativne krivične sankcije u državama balkanskog regiona”, *Pravo zemalja u regionu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010, str. 56–57.

⁵⁵ Recommendation CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. Usvojena od strane Komiteta ministara 2010. godine.

⁵⁶ United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders — The Bangkok Rules.

⁵⁷ Vid. Priručnik UN Kancelarije za drogu i kriminal o programima rastorativne pravde — UNODC Handbook on Restorative Justice Programmes, United Nation, Vienna, 2020, str. 97–98. www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (10. 3. 2024).

⁵⁸ U pogledu uvođenja sistema monitoringa i evaluacije za praćenje efekata primene vanzavodskih sankcija vid. Priručnik UN Kancelarije za drogu i kriminal za

ovakav pristup, Crna Gora bi mogla značajno unaprediti efikasnost svog sistema krivičnih sankcija, promovišući pravednije, humanije i društveno odgovornije pravosuđe, koje je usmereno na reintegraciju osuđenih osoba, uz istovremeno očuvanje bezbednosti u društvu.

Literatura

1. Bishop, N., *Non-Custodial Alternatives in Europe*, Helsinki, 1988.
2. Bojović-Kolaković, M., Batrićević, A., Matić-Bošković, M., *Analiza uticaja primene alternativnih sankcija i mera u Republici Srbiji u periodu od 2015 do 2020.*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2022.
3. Ćorović, E., Rad u javnom interesu u Krivičnom zakoniku Crne Gore: stanje u zakonodavstvu i praksi, *Studia Iuridica Montenegrina*, 2/2020, str. 39–60.
4. Gisel-Bugnion, M., Punir sans prison, *Prisons, droit penal: le tournant?*, (ed. Gottraux M.), Editions I. E. S, 1987., str. 25–28.
5. Đokić, I., Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom — ispunjena očekivanja ili ne?, *Vaninstitucionalne mere, pojednostavljene forme postupanja i drugi krivičnopravni instrumenti reakcije na kriminalitet i pozitivno kazneno zakonodavstvo (ispunjena očekivanja ili ne?)*, Intermex-Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2022, str. 203–218.
6. Đorđević, Đ., „Kazna kućnog zatvora kao alternativna krivična sankcija”, *Suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta — analiza stanja, evropski standardi i mere za unapređenje*, Tom 1, zbornik radova, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2015. str. 101–111.
7. Đorđević, Đ., Kućno zatvaranje — nov modalitet izvršenja kazne zatvora, *Kaznena reakcija u Srbiji*, II deo, tematska monografija, Beograd, 2012., str. 119–130.
8. Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, jedanaesto izmenjeno izdanje, Beograd, 2011.
9. Ilić, Z., Zaštitni nadzor uslovno osuđenih lica — alternativa koja obećava, *Prevenција i tretman poremećaja ponašanja*, 2010., str. 217–238.
10. Jovičić, J., Rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole, *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU*, — Prilozi projektu 2007. —, (ed. Tabaroši S.), Beograd, 2008., str. 278–284.
11. Lazarević, LJ., *Komentar Krivičnog zakonika*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2011.
12. Lazarević, J., Rad u javnom interesu, *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, Intermex-Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor-Beograd, 2009., str. 213–216.
13. Mrvić-Petrović, N., „Alternativne krivične sankcije u državama balkanskog regiona”, *Pravo zemalja u regionu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010., str. 56–73.

alternative zatvoru — UNODC Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment, United Nation, New York, 2007. str. 77. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_of_Basic_Principles_and_Promising_Practices_on_Alternatives_to_Imprisonment.pdf (10. 3. 2024).

14. Mrvić-Petrović, N., *Alternativne krivične sankcije i postupci*, Beograd, 2010.
15. Mrvić-Petrović, N., Đorđević, Đ., *Moć i nemoć kazne*, Beograd, 1998.
16. Stojanović Z., *Komentar Krivičnog zakonika*, šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2017.
17. Stojanović Z., „Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom sa aspekta predstojeće primene”, *Pravni život*, br. 10, 1979, str. 17–33.
18. Tešović, O., „Conditional sentence with protective supervision — concept, application, and relationship with other alternative sanctions and measures”, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 3/2022, str. 77–104.
19. Tešović, O., *Priručnik za primenu alternativnih sankcija*, Beograd, 2020.
20. Škulić, M., „Alternativne krivične sankcije — pojam, mogućnosti i perspektive” *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, Intermex-Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor-Beograd, 2009., str. 30–57.

Propisi

1. Ustav Crne Gore, „*Službeni list CG*”, br. 1/2007 i 38/2013.
2. Krivični zakonik Crne Gore, „*Službeni list RCG*”, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i „*Službeni list CG*”, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 — drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 — drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 — ispravka, 144/2021 i 145/2021 i 110/2023.
3. Zakon o prekršajima Crne Gore, „*Službeni list CG*”, br. 1/11, 6/11 — ispr., 39/11, 32/14, 43/17 — odluka US i 51/2017.
4. Zakon o izvršenju uslovne osude i rada u javnom interesu, „*Službeni list RCG*”, br. 32/2014 i 17/2019.
5. Zakon o izvršenju kazne zatvora, novčane kazne i mjera bezbednosti, „*Službeni list RCG*”, broj 36/2015.
6. Zakonik o krivičnom postupku, „*Službeni list CG*” br. 057/09, 049/10, 047/14, 002/15, 035/15, 058/15, 028/18.
7. Pravilnik o bližem načinu izvršavanja uslovne osude, uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, kazne rada u javnom interesu i uslovnog otpusta, „*Službeni list Crne Gore*”, br. 40/19.
8. Pravilnik o bližem načinu izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima živi osuđenik, „*Službeni list Crne Gore*”, br. 40/19.
9. Krivični zakonik Republike Severne Makedonije, <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Macedonia.pdf>, (10. 3. 2024).
10. Krivični zakonik Francuske (Code Pénale), https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/french_penal_code_html/french_penal_code.pdf, (12. 3. 2024).
11. Krivični zakonik Nemačke (Strafgesetzbuch), https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/, (12. 3. 2024).
12. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Generalna skupština UN, 1948).
13. Minimalna standardna pravila Ujedinjenih nacija o alternativnim merama — United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures — The Tokyo Rules.
14. Preporuka Saveta Evrope broj R(92)16 o evropskim pravilima o sankcijama i merama koje se sprovode u zajednici, tzv. Evropska pravila — Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures.

15. Preporuka broj R(2000)22 o unapređenju primene Evropskih pravila o sankcijama i merama koje se sprovode u zajednici — Recommendation No. R (2000) 22 of the Committee of Ministers to member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures.
16. Preporuka broj R(2010)1 koja se odnosi na probaciona pravila Saveta Evrope, tzv. Evropska probaciona pravila — Recommendation CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules.
17. Pravila Ujedinjenih nacija o postupanju prema zatvorenicama i primeni alternativnih mera prema njima (tzv. Pravila iz Bankoka) — United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules).

Internet izvori

1. Confederation of European Probation — CEP, <http://www.cep-probation.org>, (9. 3. 2024).
2. UNODC Handbook on Restorative Justice Programmes, United Nation, Vienna, 2020., str. 97–98., www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf, (10. 3. 2024).
3. UNODC Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment, United Nation, New Zork, 2007. str. 77. (https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_of_Basic_Principles_and_Promising_Practices_on_Alternatives_to_Imprisonment.pdf), (10. 3. 2024).
4. Strategija za izvršenje krivičnih sankcija Vlade Crne Gore za period 2023–2026, <https://www.gov.me/clanak/strategija-za-izvršenje-krivicnih-sankcija-2023-2026>, (9. 3. 2024).

Olga Tešović, PhD

ALTERNATIVE CRIMINAL SANCTIONS
IN THE CRIMINAL CODE OF MONTENEGRO

Alternative criminal sanctions represent a deviation from the traditional system of punishment where imprisonment occupies a central place, and their advantage would undoubtedly be in a significantly more humane and less repressive treatment of convicted persons. For the purposes of this paper, the concept of alternative criminal sanctions should be understood in a narrower sense; namely, this term refers only to those substitutes for imprisonment that are in the form of criminal sanctions prescribed by criminal legislation. Therefore, the subject of this paper is alternative criminal sanctions according to the Criminal Code of Montenegro — imprisonment executed in residential premises, community service, and suspended sentence with protective supervision, but not only their normative solutions but also the manner of their execution. The aim of the paper is to provide a comprehensive analysis of the position of non-custodial sanctions in the system of criminal sanctions of Montenegro, with recommendations for their improvement in accordance with international standards in this field. Reflecting on the importance of alternative sanctions and the development of

probation services for their application, the paper emphasises their key role in the existence of an effective system of criminal sanctions in each country, primarily taking into account the goals of special prevention, i. e., a greater possibility of individualising the sanction and its better adaptation to the perpetrator of the criminal act and the circumstances under which the act was committed, compared to the traditional prison sentence.

Key words: criminal sanctions, alternative to prison sentence, non-custodial sanctions, probation, Criminal Code of Montenegro